TÖRTÉNELMI SPIRÁL. MAGYAR POLITIKAI DETERMINIZMUSOK, ÉS VERSENGŐ PARADIGMÁK

Mácsai Soma
(Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola BCE)

A recenzió beérkezett: 2026. április 30., véglegesítve: 2026. május 10.

(Ervin Csizmadia: The logic of Hungarian political development (1990–2022): Historical political perspectives, Lexington Books, 2024)

Sokaknak ismerős lehet a cím, egy hasonló könyv már megjelent a szerzőtől 2017-ben (Csizmadia, 2017), viszont most a nemzetközi közönség számára némileg átdolgozva ismét találkozhatunk Csizmadia Ervin gondolatébresztő munkájával, amely egy olyan vitatérbe érkezik, amelyet az elmúlt évtizedben a „demokratikus visszacsúszás", az illiberális fordulat és az orbánizmus körüli, többnyire normatív hangsúlyú nemzetközi diskurzus uralt. A szerző már a kiindulópontnál érzékelteti ennek a perspektívának a csábítását, nyugati nézőpontból Magyarország sokáig lejátszott történetnek tűnhetett (a késő 1980-as évektől a 2000-es évek elejéig a régió egyik demokratizációs éllovasaként), majd stagnálni kezdett, végül váratlanul visszafordult a demokrácia útjáról.

A szerző azonban éppen ezzel a megközelítéssel áll szembe. Ha kizárólag ebben a keretben olvasunk, akkor a magyar politika logikájának lényegi összefüggéseit könnyen szem elől téveszthetjük (5–6. oldal).

A kötet tétje így kettős. Egyfelől a szerző kifejezetten a „historico-political science" megközelítés mellett érvel, és amellett, hogy az „orbánizmus" nem csupán a jelen aktorainak leírásából, hanem a magyar politikai fejlődés hosszabb folyamataiból érthető meg.

Másfelől a szerző a politikatudomány belső önképével is vitába száll, a jelenközpontú magyarázatokkal szemben tudatosan visszanyúl a politikai fejlődés fogalmához, amely a 60-as, 70-es évek fősodrában még meghatározó volt, majd az 1980-as évektől a tranzitológia vált domináns keretté, amely a rövid távú átmenet- és jelenorientáció felé tolta a kutatást.

Csizmadia Ervin kötetében nyomatékosítja a legfontosabb módszertani óvatosságot is, a politikai fejlődés nála nem „egy kaptafára" írt történet. Nem állítja, hogy Magyarország fejlődése a nyugat-európai pálya másolata lenne, és kifejezetten vitatja, hogy a magyar politikai fejlődés (még 1990 után is), egy-

https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2026.3.107

szerűen a demokrácia felé tartó lineáris folyamatként írható le. E bevezető állítások kijelölik a könyv alapkérdését, amelyre a következőkben a szerző egyszerre tudománytörténeti és magyar politikatörténeti válaszokat igyekszik adni; milyen hosszú távú logikák és mintázatok szervezik a magyar politika alakulását, és mit veszítünk, ha ezeket a mintázatokat pusztán a tranzitológiai demokratizációs mérce felől értelmezzük normatív lencsén keresztül?

A POLITOLÓGIA MÓDSZEREI, VERSENGŐ PARADIGMÁK

A kötet már a felütésével olyan alapkérdéseket tesz fel, amelyek túlmutatnak egyetlen ország empirikus leírásán, és egyenesen a politikatudomány önértelmezését érintik. Beszélhet-e a politikatudomány a múltról szakmailag érvényesen, vagy szükségszerűen a jelen folyamatos kommentálására, rövidtávú diagnózisokra és sokszor normatív prédikációkra korlátozódik? Ha pedig a múlt vizsgálata legitim és produktív politológiai feladat, akkor milyen feltételekkel és milyen módszertani keretek között végezhető el úgy, hogy a történeti elemzés ne essék sem publicisztikába, sem determinista nagyelbeszélésekbe?

Ezzel összefüggésben a könyv egy másik, kifejezetten magyar vonatkozású dilemmát is középpontba állít, megmagyarázható-e a magyar politikai fejlődés a mainstream politikatudomány eszköztárával? Például kizárólag intézményi struktúrák, elitcsoportok és gazdasági/erőforrásbeli tényezők vizsgálatával, vagy szükség van olyan megközelítésre, amely a hosszabb távú történelmi mintázatokat, visszatérő logikákat és mélyebb kulturális-politikai beidegződéseket is képes értelmezni? Másként fogalmazva, biztonsággal leírhatók-e fejlődési utak, kimutathatók-e ismétlődő pályák és ciklusok, vagy a politológia elméleti és módszertani keretei túl jelenidejűek ahhoz, hogy a politikai múlt mintázatait érdemben megragadják?

Csizmadia Ervin kötete ezekre a kérdésekre nem pusztán elvi választ keres, hanem maga is egyfajta tudományos állásfoglalás: a szerző egy korábbi munkáját átdolgozva angol nyelven tette közzé érvelését, ami a jelenlegi, erősen nyugatos és tranzitológiai kiindulópontú paradigma kihívásában önmagában is jelentős lépés (17–22. o.). A magyar politikai fejlődés szélesebb körű, különösen nyugati, megismertetése ugyanis nem csupán országismertető feladat, a jelen eseményeinek megértéséhez is szükség van arra, hogy a külső értelmezők ne kizárólag a normatív demokratizációs mércékhez viszonyítsanak, hanem a magyar politikát saját történeti logikái és visszatérő szerkezetei felől is képesek legyenek olvasni. E kitekintésből nézve Csizmadia Ervin könyve egyszerre vitaindító és hídképző munka: egy olyan téglát tesz le, amely hozzájárulhat ahhoz, hogy a magyar politikáról szóló diskurzus a nyugati tudományos térben is árnyaltabb, történetileg érzékenyebb és a szerző szándéka szerint, szakmailag megalapozottabb legyen.

A bevezető kérdések után különösen hangsúlyossá válik a szerző alapvető kritikai álláspontja, amely nem egyszerűen egyes részterületek módszertanát bírálja, hanem a politikatudomány önképét és működésmódját igyekszik kimozdítani abból a Csizmadia Ervin szerint, sokszor determinisztikus, önmagától értetődőnek tekintett keretből, amelyben a diszciplína a saját tárgyát szemléli. Érvelésének kiindulópontja Thomas Kuhn paradigmaváltás-elmélete: Csizmadia alapvetően egyetért azzal, hogy a politikatudomány (mint minden tudomány) nem szűretlenül magyarázza a világot, hanem mindig egy aktuálisan domináns magyarázó keret, egyfajta értelmezési szűrő közegében működik (uo.). Ez a keret határozza meg, mit tekintünk releváns kérdésnek, milyen változókat tartunk fontosnak, és mi minősül érvényes magyarázatnak.

Kuhn fogalmi készletét felhasználva a szerző megkülönbözteti a „normális tudomány" állapotát, amikor a domináns paradigma viszonylagos stabilitással uralja a kutatási gyakorlatot illetve azokat a helyzeteket, amikor rivális, versengő magyarázatok kerülnek előtérbe. A paradigmák Csizmadia olvasatában nem örökérvényűek (uo.). Felemelkednek, működnek, majd hanyatlani kezdenek, és ez a ciklikusság nemcsak a tudomány belső történetében, hanem közvetett módon a politikai önértelmezésekben is nyomot hagy. Ennek következménye lehet például Magyarország kényszeres nyugati orientációja, az intézményrendszer és a liberális demokrácia adaptációja, amely a szerző szerint hosszú ideig a magyarázat alapértelmezett horizontját adta, ám az utóbbi 10-15 évben, részben a gyakorlati tapasztalatok, részben a normatív várakozások megrendülése miatt, hanyatlásnak, válságba kerülésnek indult.

Csizmadia kritikájának egyik kulcseleme, hogy a politikatudomány a valóságot nem pusztán a domináns paradigma keretein belül szemléli, hanem sok esetben, akár kimondatlanul is, ideológiailag befolyásolt módon értelmezi a jelent (uo). Vagyis nem egyszerűen arról van szó, hogy a tudomány objektíven leír és magyaráz, hanem arról, hogy a kutatói beszédmódok, fogalmi készletek és normatív előfeltevések olykor bele is íródnak a közéletbe: formálják, legitimálják vagy delegitimálják a politikai állításokat, és ezzel, akár „homeopátiás mennyiségben", szinte észrevétlenül, maguk is hatást gyakorolhatnak a politikai folyamatokra.

Ezzel összefüggésben jelenik meg a szerző szerint a politikatudomány talán legproblematikusabb tendenciája, a szinte kizárólagos jelenközpontúság. Csizmadia úgy látja, hogy a diszciplína gyakran akkor is a jelen rövid időhorizontján belül mozog, amikor éppen olyan jelenségeket próbál megragadni, amelyek természetüknél fogva hosszú távú történeti perspektívát igényelnének. Ilyen a demokratizálódás vizsgálata, a rezsimátalakulások értelmezése, a domináns pártrendszerek magyarázata, vagy akár az orbánizmus történeti beágyazottságának kérdése (48. o.). Ezeknél a tranzitológiai szemüveg, amely alapvetően normatív iránytűvel, a liberális demokrácia felől mér, a szerző szerint könnyen elfedi a mélyebb folytonosságokat és ismétlődő mintázatokat.

Csizmadia itt Kuhn logikáját követi, ha a tudományos keret válságba kerül, a rendellenességek felszaporodnak, és ilyenkor szükségszerűen megjelennek új elméletek, új értelmezési kísérletek. A szerző implicit állítása, hogy a tranzitológia ma hasonló válságjegyeket mutat, ezért most talán ennek itt az ideje.

A tranzitológia hegemóniáját Csizmadia Ervin különösen erősnek látja a magyarországi politikatudományban már a nyolcvanas évektől, a nyugati tudományos divatokhoz való igazodás, a rendszerváltás tapasztalata és az euroatlanti integráció célrendszere együtt olyan helyzetet teremtett, amelyben ez a keret túl dominánssá vált, és kiszorított más, történetileg érzékenyebb megközelítéseket (30–37. o.). A szerző e ponton nem a tranzitológia teljes elvetését javasolja, hanem azt állítja, hogy a hosszú távú történeti szemlélet háttérbe szorítása módszertani veszteség és itt az idő változtatni, szükség van egyfajta munkamegosztásra a történészek és politológusok között, amelyben a politológia nem mond le a múltról, hanem a saját eszköztárával integrálja azt (39–42.).

A szerző érvelésének egyik fontos normatív következtetése éppen ez, a politológusnak igenis joga és feladata lehet a múltról beszélni, hiszen a politika és a jelen tele van múlttal, intézményekben, szokásokban, elitek viselkedésmintáiban, legitimációs narratívákban és konfliktusokban (uo.). A történeti elemzés tehát legitim politológiai tevékenység, még ha bizonyos esetekben más kérdésfeltevésekkel és más módszerekkel is, mint ahogyan azt egy történész tenné. Ennek intézményesített, programadó következményeként jelöli meg a szerző a „historico-political science" igényét, vagyis a történelemtudomány és a politikatudomány összekapcsolását (131–137. o.).

A tágabb cél ezzel az, hogy a politikát egyben lehessen látni, ne széttöredezett részmagyarázatok soraként, hanem olyan összefüggő keretben, amely valódi értelmezési kapaszkodót ad a jelen folyamataihoz. Csizmadia szerint nem szerencsés, ha a politikatudomány technikai leírássá redukálódik, mert ebben a paradigmában könnyen elvesznek a politikai valóságot strukturáló, de nehezen mérhető és hosszú távon újratermelődő tényezők. A történeti távlat – a szerző szándéka szerint – éppen ezt a hiányt pótolná: nem a precizitás feladása árán, hanem a politika értelmezésének kiterjesztésével, hogy a jelen ne elszigetelt pillanatként, hanem folyamatként legyen megragadható (uo.).

EGY SZŰRŐ, EGY ÉRTELMEZÉS

Csizmadia Ervin szerint a magyar politikatudomány fősodra gyakran a nyugati liberális demokrácia normatív mércéjén át értékel, ezért nem a magyar fejlődés belső logikájából, hanem egy előre kijelölt ideáltípushoz való igazodás pozíciójából értékeli a folyamatokat. Ez torzít, ugyanis ami nem illeszkedik jól a keretrendszerbe az könnyen devianciának látszik, pedig lehet a történelmet

megvizsgálva érthető következménye a politikai fejlődés mintázatainak (3-4.;72.).

Ezért historico-politikai, hosszú távú nézőpontot javasol, módszertani hátralépést, amely a folytonosságokra és ismétlődő szerkezeti logikákra kérdez rá, nem csak az eltérésekre.

Csizmadia Ervin empirikus megközelítésének alapvető tétele, hogy nagyjából az utóbbi 160 évben egy folyton visszatérő minta figyelhető meg: egy domináns párt tartósan bebetonozza magát, bukását rövid, bizonytalan átmenet követi, majd új domináns erő alakul ki, miközben az ellenzék gyenge és töredezett. A köztes időszakok Csizmadia olvasatában így gyakran nem mások, mint átmeneti küzdelmek arról, ki lesz a következő domináns erő és ebben a szerző a magyar politikatörténet több ikonikus alakját is mint példát említi (Tisza Kálmán, Bethlen István, Orbán Viktor) (165-170.). Ezt a fejlődési logikát elsősorban nem pusztán morális okokkal (lásd politikai árulások, értékvesztések, jó és rossz harca), hanem a történetileg kialakult politikai struktúrával magyarázza, amely rendszeresen kedvez a domináns pártoknak és nehezíti a stabil, többpólusú versenyt.

MAGYAR MINTÁK, SAJÁTOS FEJLŐDÉS

Felmerül a kérdés, mi ennek a jelentősége, miért érdemes egyáltalán ilyen mintázatokról beszélni? Csizmadia Ervin válasza az, hogy sok nemzet politikai önértelmezésében léteznek olyan mélyebb magyarázó történetek vagy strukturális összefüggések, amelyek segítenek megérteni, miért pont úgy alakult ki a jelenlegi politikai rendszerük, ahogy. Ha kicsit körbenézünk az irodalomban, akkor sok nemzetnél láthatnunk népszerű társadalom-struktúra magyarázatokat. A holland társadalom esetében gyakran emlegetik az oszloposodás (pillarization) hagyományát (Keil–McCulloch, 2021; Sturm et al., 1998), Németországban a történetileg gyökerező, sokszor széttagolt föderális logika ad értelmezési kulcsot (Fend et al., 2009; Gunlicks, 2010; Weichlein, 2012), Törökországban a kemalista szekularizmus állam- és identitásépítő szerepe (Kaya, 2026; Köker, 2010), Oroszországban pedig a cári centralizáció hagyományából fakadó társadalmi és államszervezési beidegződések (Beazer, 2015; Busygina et al., 2018; Sondel-Cedarmas–Pozarlik, 2025). Csizmadia azt állítja, hogy Magyarország esetében is léteznek hasonló mélyszerkezetek, csak a tranzitológiai, nyugati modellhez mért értékelés ezeket gyakran nem láttatja, vagy nem is keresi (131–137. o.). A historico-politikai keret viszont éppen abban segíthet, hogy ne csak azt mondjuk meg, mi tér el a nyugati mintától, hanem azt is, miért ismétlődnek bizonyos politikai formák, és hogyan válik a múlt újra és újra a jelen szervező erejévé.

Ebből a párhuzamból következik a szerző végső, és a kötet egészét összefogó tézise, a magyar politikafejlődésnek is lehet olyan mélyebb magyarázata, mint amilyeneket más nemzetek esetében természetesnek veszünk. A szerző szerint ez a magyarázat elsősorban történelmi mintázatainkban rejlik, a politikai verseny vissza-visszatérően a dominancia megszerzéséről és megtartásáról szól, a bebetonozás logikája újratermelődik, és még az ellenzéki oldalon is gyakran ugyanaz a dinamika jelenik meg új formákban. Az ellenzékre vonatkozó megállapítás a jelen pillanatban még nem tekinthető lezártnak vagy végérvényesen bizonyítottnak, hiszen a politikai tér jelenleg gyorsan változik, éppen ezért különösen izgalmas, hogy a következő egy-két évben kiderül, a friss fejlemények mennyiben erősítik vagy gyengítik Csizmadia Ervin elméletének prediktív erejét.

A könyv magyarázó keretének lényege ugyanakkor világos. A szerző szerint a magyar politika azért alakult úgy, ahogyan, mert nem egy nyugati értelemben vett lineáris demokratizációs pályát követett, hanem egy saját, történetileg ismétlődő mintázatot. A nyugati felfogás gyakran devianciaként vagy visszacsúszásként írja le a magyar utat, Csizmadia Ervin viszont azt állítja, hogy a magyar politika nem letért egy előre kijelölt útról, hanem mindvégig a saját logikája szerint haladt, és ezért félrevezető pusztán egyetlen normatív teleológia felől értékelni (79–84. o.). A múlt ugyanis nem tűnt el, a történeti folytonosságok, intézményi beidegződések, politikai reflexek, legitimációs minták, újratermelik a politikai képleteket és ennek eredményeként újra meg újra visszatérnek bizonyos szerkezetek.

A szerző különösen három visszatérő elemet emel ki: az erős végrehajtó hatalom igényét, az instabil pluralizmust, valamint a nagy kormánypárt és a töredezett ellenzék ismétlődő konfigurációját.

Három, egymást követő „hullámban" rajzolódik ki az a történeti minta, amelyet Csizmadia Ervin azonosít: bizonyos politikai struktúrák újra és újra előállnak, és a szerző azt is részletesen bemutatja, milyen mechanizmusok révén válnak dominánssá. Az első hullám a dualizmus időszaka, a második a két világháború közötti periódus, a harmadik pedig a 2010 utáni berendezkedés. A három korszak eltérő intézményi és társadalmi környezete ellenére Csizmadia értelmezésében hasonló logikák ismétlődnek: (1) az erős végrehajtó hatalom igénye, (2) az instabil pluralizmus, illetve (3) a nagy kormánypárt és a töredezett ellenzék visszatérő konfigurációja.

Az erős végrehajtó hatalom igénye, vagyis a kormányzati hatékonyság iránt megjelenő társadalmi-politikai kereslet már a dualizmus alatt is tetten érhető. A korszakban a kormányoldal a fennálló alkotmányos keretek között a „belső politikai hatékonyságot" kívánta növelni, ezt azonban az ellenzék nem volt hajlandó támogatni, mivel nem csupán a mindenkori kormány politikáját, hanem gyakran a teljes közjogi berendezkedést is vitatta (165–170. o.). Ennek megfelelően az ellenzéki politika egyik tipikus eszköze az obstrukció, illetve

a parlamenti munka filibuster jellegű akadályozása lett. Csizmadia logikája szerint ez a konfliktus önmagát is újratermeli: ha a kormányzás tartósan megbénul, akkor felértékelődik a cselekvőképes végrehajtó hatalom gondolata (uo.). A cselekvőképesség csökkenése könnyen „kormányozhatósági válságként" jelenik meg, válsághelyzetben pedig a társadalom hajlamos nagyon erős felhatalmazást adni egy politikai erőnek. Ezzel összefüggésben Csizmadia történeti párhuzamot von 1875 (a nagy pártegyesítés) és 2010 (a kétharmados győzelem) között: mindkét esetben a rendkívüli felhatalmazás és a hatalomkoncentráció mint megoldási horizont jelenik meg (uo.).

A második visszatérő jelenség az instabil pluralizmus, vagyis a túlzott széttagoltság és „szétfutó" párttér. Csizmadia e ponton Rudai Rezső két világháború közötti elemzésére támaszkodik, amely szerint a pártrendszerben megjelenő sokszereplősség és ideológiai sokféleség könnyen kezelhetetlen pluralizmus képét kelti (170–177. o.). Csizmadia kiemeli: Rudai értelmezésében ez a diagnózis nem pusztán leíró jellegű, hanem önigazolásként is funkcionálhat a politikai koncentráció fenntartásában: mivel a pluralizmus „túl sok" és „túl diverz", a rendszer stabilitásának feltételeként jelenik meg egy erős, domináns kormányzó erő, amely védekezés a szétziláló, centrifugális hatásokkal szemben (uo.).

A harmadik elem ezek kombinációjaként ragadható meg: a nagy kormánypárt és a töredezett ellenzék ismétlődő konfigurációja. Csizmadia a dualizmus végének vizsgálatakor a „perpetual governing party" mintázatot hangsúlyozza: a Liberális Párt hosszú kormányzása során nagy gyűjtőpárttá formálódott, miközben a kormányzás hatékonysága fokozatosan csökkent, az ellenzékkel való viszony pedig egyre inkább elmérgesedett (161–165. o.). A két világháború közötti korszakban is hasonló logika érvényesült: noha az ellenzék több pártból állt, nem tudott kormányváltó alternatívát létrehozni, így a nagy kormánypárt dominanciája fennmaradt. 2010 után mindez modern formában, domináns pártrendszerként jelenik meg: a kormánypárti és az ellenzéki oldal mintha eltérő logikák szerint működne, az ellenzék stratégiája pedig gyakran az antirezsim/rezisztencia irányába tolódik, miközben a kormányzó erő látványosan stabilizálja a pozícióját, 2026-ra már tizenhat éve fennálló dominanciával (uo.).

Ebből következően a jelenlegi politikai állapot, bár lehetnek benne korspecifikus sajátosságok, Csizmadia Ervin olvasatában nem rendkívüli kivétel, hanem egy hosszabb történeti logika aktuális megjelenési formája. (Bár ez a könyvben nem szerepel, de a fentiekből levontható következtetésként, hogy még az olyan új fejlemények mellett is, mint a Tisza előretörése, fennáll a lehetőség, hogy hosszabb távon épp ezek a mintázatok érvényesülnek.) Így a kérdés nem csupán az, hogy megjelenik-e új szereplő a politikai színtéren, hanem az is, hogy képződik-e belőle stabil alternatív pólus, vagy a dominancia logikája új formában áll helyre.

A szerző itt fontos hangsúlyt helyez arra is, hogy a rendszerváltás utáni demokrácia nyitott kimenetelű volt, és nem egy „kanonizált" történelmi pálya mechanikus végrehajtása. Ide hozható példának, hogy bár Japán és Németország esetében a demokrácia külső támogatással és erős intézményépítéssel sikeresen felépíthető volt, kevés olyan más ország létezik, ahol a demokrácia tankönyvszerűen, szinte determinisztikusan, minden helyi ellenállás és történeti tehetetlenség nélkül implementálható lett volna (Cheng–Chu, 2017; Merkel–Grimm, 2013). Csizmadia Ervin szerint Magyarország sem kivétel, a politikai szereplők a helyi viszonyokhoz és hagyományokhoz igazodva aktívan formálták a rendszert, és ezzel sok tekintetben a korábbi mintázatok folytatásához vagy legalábbis újrakeretezéséhez járultak hozzá.

A nyugatosodás kérdését Csizmadia két módon ragadja meg, modellkövetésként és modellalakításként. Ez a különbségtétel azért fontos, mert a nyugati mintákhoz való viszony nem merül ki az adaptációban. A modellalakítás, vagy éppen a modell kritikája szintén történetileg beágyazott magyar tapasztalat (77–79.; 194–201.). A jelenben, amikor az EU-val szembeni kritika vagy szuverenitásnyelv felerősödik, a szerző ezt nem pusztán aktuálpolitikai találmánynak tekinti (77–79.). Az a gondolat, hogy Magyarország időről időre kritikusan viszonyul birodalmi központokhoz, régebbi hagyományokkal is összekapcsolható.

Végül döntő szerepet kap az elit- és generációs dinamika. Csizmadia szerint a rendszerváltás utáni versenyben a baloldali és liberális tábor kifáradása, belső eróziója, illetve a Fidesz szervezeti és gondolkodási értelemben vett érése együtt teremtette meg a domináns pártlogika újbóli stabilizálódását (101–109. o.). A Fidesz nem csupán kihasználta a lehetőséget, hanem képes volt tartósan intézményesíteni és megszilárdítani a pozícióit, miközben a másik oldal nem tudott stabil bázist építeni, vagy éppen elveszítette azt (lásd MSZP – uo.). Ugyanakkor ez a megállapítás, a Tisza jelenségének fényében, ismét próbára tehető később. Az új szereplő jelenlétének és szerepének tartóssága, szervezeti felépítése és társadalmi beágyazottsága új empirikus tesztet kínál az elmélet számára.

Összességében Csizmadia Ervin könyvének záró üzenete az, hogy a magyar politikai fejlődés nem azért jutott el a domináns párt és a központosító kormányzás logikájához, mert „eltévedt" a nyugatosodás útjelzőinek rengetegében, hanem mert a rendszerváltás utáni demokrácia nem rögzült a nyugati teleologikus pályán. Ehelyett a történetileg ismétlődő mintázatok, a nyugatosodás kettős hagyománya (modellkövetés és modellalakítás), valamint az elitek és a pártrendszer szerkezete együtt újratermelték a dominanciára törekvő politika belső logikáját. E perspektívából a kötet legfőbb hozzájárulása nem pusztán egy új narratíva felkínálása, hanem annak a kérdésnek a kényszerítő

ereje, hogy a magyar politikát, és általában a politikai modernizációt, menynyiben lehet egyetlen, nyugati mérce szerint olvasni, és mennyiben szükséges hozzá egy történetileg érzékenyebb, szélesebb horizontú politikatudomány.

IRODALOM

Beazer, Q. H. (2015): Political Centralization and Economic Performance: Evidence from Russia. *The Journal of Politics*, 77(1), 128–145. https://doi.org/10.1086/678310

Busygina, I.–Filippov, M.–Taukebaeva, E. (2018): To decentralize or to continue on the centralization track: The cases of authoritarian regimes in Russia and Kazakhstan. *Journal of Eurasian Studies*, 9(1), 61–71. https://doi.org/10.1016/j.euras.2017.12.008

Cheng, T.–Chu, Y. (2017): *Routledge Handbook of Democratization in East Asia*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315733869

Csizmadia E. (2017): *A magyar politikai fejlődés logikája: Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, s ha igen, hogyan?* Gondolat Kiadó.

Csizmadia, E. (2024). *The Logic of Hungarian Political Development (1990–2022): Historical Political Perspectives*. Lexington Books/Fortress Academic. https://doi.org/10.5040/9798216429395

Fend, H.–Berger, F.–Grob, U. (eds.) (2009): *Lebensverläufe, Lebensbewältigung, Lebensglück: Ergebnisse der LifE-Studie* (1. Aufl). VS, Verl. für Sozialwiss.

Gunlicks, A. B. (2010): *The Länder and German federalism*. Manchester University Press. https://doi.org/10.7765/9781526120670

Kaya, E. (2026): Revisiting Kemalism as a secular religion. *Turkish Studies*, 27(1), 72–95. https://doi.org/10.1080/14683849.2025.2526411

Keil, S.–McCulloch, A. (eds.) (2021): *Power-Sharing in Europe: Past Practice, Present Cases, and Future Directions*. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-53590-2

Köker, T. (2010): The Establishment of Kemalist Secularism in Turkey. *Middle East Law and Governance*, *2*(1), 17–42. https://doi.org/10.1163/187633610X12538730567080

Merkel, W.–Grimm, S. (eds.) (2013): *War and Democratization* (0 ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315876320

Sondel-Cedarmas, J.–Pozarlik, G. (2025): *The Mnemonic Warriors of the European Far Right: Memory Politics, Laws, Narratives* (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003669425

Sturm, J.–Groenendijk, L.–Kruithof, B.–Rens, J. (1998): Educational Pluralism – A historical study of so-called "pillarization" in the Netherlands, including a comparison with some developments in South African education. *Comparative Education*, *34*(3), 281–297. https://doi.org/10.1080/03050069828144

Weichlein, S. (2012): Regionalism, Federalism and Nationalism in the German Empire. In: J. Augusteijn–E. Storm (eds.): *Region and State in Nineteenth-Century Europe* (93–110.). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9781137271303_6